

Євтушенко В. І. – аспірант кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1249-7662>

Характер у структурі детермінант індивідуального стилю діяльності поліцейського

Увагу в статті зосереджено на теоретичному аналізі наявних у психології підходів щодо сутності поняття «характер». Окреслено значення та засади формування характеру особистості як психологічної детермінанти індивідуального стилю професійної діяльності поліцейського. Розглянуто психологічні структури особистості у вітчизняній та іноземній психології, у яких суть особистості та її структуру розглядають по-різному за напрямками й теоріями. Зазначено, що найусталенішою у психології є структура особистості, розроблена О. Г. Ковальовим, психологічний зміст якої покладено в основу нашого дослідження, а також було проаналізовано компоненти цієї структури. Акцентовано увагу на специфічних умовах і психологічних особливостях діяльності поліцейських. Здійснено спробу проаналізувати професіографічне вивчення різних видів поліцейської діяльності (слідчого, оперуповноваженого карного розшуку (кримінальної поліції), дільничного офіцера поліції) з урахуванням їхніх головних професійно важливих якостей. Наголошено, що правоохоронна діяльність накладає відбиток на індивідуально-психологічні характеристики особистості поліцейського, що істотно впливає на процес, результат та індивідуальний стиль професійної діяльності, і, навпаки, саме формування особистості значною мірою відбувається в процесі професійної діяльності та під її впливом. Обґрунтовано значення і необхідність формування індивідуального стилю професійної діяльності поліцейських, удосконалення психодіагностичного інструментарію, створення узагальненої професійно-психологічної моделі особистості правоохоронців, що істотно впливає на важливість процесу професійно-психологічного добору кандидатів на службу в Національній поліції України.

Ключові слова: особистість; характер; особистісні якості; професійні якості; індивідуальний стиль; діяльність поліцейського.

Вступ

Діяльність працівників Національної поліції України здійснюється у специфічних умовах, важливим аспектом яких є об'єктивно виступаюча психологічна реальність, де ігнорування психологічного аспекту знижує ефективність дій співробітників. Слабка професійно-психологічна підготовка співробітників НПУ була й досі є хронічною вадою їхньої професійної майстерності та діяльності загалом.

Проблему нашого дослідження зумовило те, що зрозуміти формування характеру можна лише аналізуючи історію розвитку взаємодії особистості з її соціальним середовищем. Особливо гостро постає вона у зв'язку з переломними подіями в нашій країні, тому що характер особистості не є природженою властивістю, і змінюється внаслідок зміни суспільних відносин життя людини.

Специфічний характер правоохоронної діяльності відображається на індивідуально-психологічних характеристиках особистості поліцейського, що й визначає необхідність її постійного наукового дослідження. У зв'язку з цим дуже важливо, щоб поліцейські могли опанувати власну манеру діяння, яка б дозволила їм розвинути необхідні професійно важливі якості особистості, що і забезпечить ефективність та підвищать надійність їхньої професійної діяльності. Такою індивідуальною манерою стає власний стиль професійної

діяльності, що і розглядається нами як важлива умова ефективної діяльності поліцейського з урахуванням характерологічних особливостей. Адже відсутність або недостатній розвиток професійно важливих якостей особистості поліцейського можуть перешкоджати нормальному здійсненню ним своїх функціональних обов'язків, породжуючи помилки в професійній діяльності та викликаючи, при цьому, процеси професійної дезадаптації та деформації особистості.

У процесі наукового пошуку з'ясовано, що дослідниками нагромаджено багатий досвід щодо розуміння поняття, змісту, типології та передумов формування характеру особистості. За Б. Г. Ананьєвим, характер «...виражає основну життєву спрямованість і проявляється в своєрідному для даної особистості способі дій» (Anan'ev, 1941, p. 11).

У дослідженнях іноземних учених розроблено різні типології характеру, в основу яких було покладено біологічні й соціальні детермінанти. Однією з перших у західній психології була типологія характерів К. Г. Юнга, який виділяв екстравертний та інтровертний типи характеру (Jung, 1995).

Дослідниця Г. О. Литвинова (Lytyynova, 2008) акцентує увагу на розвитку в поліцейських необхідних психологічних рис, які сприяють ефективній професійній діяльності в умовах емоційного напруження.

Адлер А. вперше ввів поняття «стиль» і виділив поняття «стиль життя»; Клімов Е. А., Мерлін В. С. досліджували «індивідуальний стиль діяльності» й «індивідуальний стиль спілкування» (Danilov, 2018).

Стиль діяльності розглядають в поєднанні особистісного та діяльнісного підходів М. Р. Щукін (Shchukin, 1984, р. 26-32.), К. О. Абульханова-Славська (Abulkhanova-Slavskaya, 1999, р. 305-309), А. К. Маркова (Markova, 1996) та ін., де він є сукупністю різних індивідуальних якостей і системи способів реалізації професійної діяльності.

Виокремлення та вивчення стилів ведуть до висновку, що особистісні відмінності перестали вважатися випадковими в психологічних дослідженнях, і термін «стиль» констатував вже факт існування саме індивідуальних відмінностей (Danilov, 2018).

Теоретичними засадами вивчення психологічної структури особистості правоохоронця, яка має свою специфічну внутрішню будову детерміновану діяльністю, для нас стали підходи К. К. Платонова, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна, Г. С. Костюка та ін.

Виокремлюючи дослідження особливостей діяльності правоохоронців і проблем особистості різних фахових напрямів правоохорони, варто акцентувати увагу на здобутках сучасних дослідників, які зробили вагомий внесок у зазначену галузь. Серед них такі вчені: Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, В. І. Барко, А. В. Гайдашук, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. І. Кондюкова, О. М. Корнев, О. М. Кретчак, О. І. Кудерміна, Т. В. Матієнко, Л. І. Мороз, І. М. Охріменко та ін.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу наявних у психології підходів щодо сутності поняття «характер» особистості; розгляд структур особистості у вітчизняних та іноземних психологічних дослідженнях; окреслення значення та сутності характеру особистості як психологічної детермінанти індивідуального стилю професійної діяльності поліцейського; визначення психологічних особливостей діяльності поліцейських, а також професійно важливих якостей успішного поліцейського.

Виклад основного матеріалу

Проблема особистості є центральною в сучасній та юридичній психології, а також акмеології. У системі «людина – право» насамперед реалізуються особистісні аспекти людини як суспільної істоти, включеної у соціальні відносини, як носія свідомості й, зокрема, правосвідомості. Але людина – це не

тільки особистість, але й організм, вершина філогенезу живих істот. Необхідність оцінки різних психічних процесів, властивостей або станів саме з позицій права породжує цілий ряд питань, не властивих ніякій іншій галузі психології, крім юридичної (Vasilev, 2009, р. 60-61).

Динаміка трансформацій особистісної сфери поліцейських на різних рівнях й етапах професійної діяльності може виявлятися по-різному через те, що кожен співробітник Національної поліції наділений своїми унікальними та неповторними особливостями характеру, які, з однієї сторони є чинником становлення індивідуального стилю професійної діяльності поліцейських, а з іншої – формуються і розвиваються в індивідуальному стилі діяльності поліцейського в процесі професіогенезу.

У нашій роботі індивідуальний стиль професійної діяльності поліцейських розглядається як стратегія поведінки в трудовій діяльності, детермінована індивідуальними й типовими особливостями суб'єктів діяльності (Yevtushenko, 2018, р. 129-142).

У вітчизняній психології представлені різні теорії, у яких особистість та її структура розглядаються по-різному. Основні радянські психологічні школи особистості представлені концепціями С. Л. Рубінштейна, Л. С. Виготського і О. М. Леонтьєва, Б. Г. Ананьєва, В. М. Мясіщева, Д. Н. Узнадзе, Б. М. Теплова і В. Д. Небиліцина, В. С. Мерліна, Л. І. Божович, К. К. Платонова, О. Асмолова та іншими.

Особистість у психології – це, передусім, суспільно-психологічна сутність людини, яка формується внаслідок засвоєння нею суспільно-історичного досвіду людства (Khokhlina, 2014).

Аналізуючи особистість суб'єкта правоохоронної діяльності, А. В. Брушлінський (Brushlinskiy, 2000, р. 12, 36), розвиваючи позицію Б. Г. Ананьєва (Anan'ev, 1977, р. 206-207), констатує, що в сучасній психології одне з основних завдань поняття суб'єкта використовується для позначення специфічних якостей особистості, які вона реалізовує в кожній конкретній системі взаємин та відносин.

Особистість правоохоронця – продукт не тільки минулого, а й актуального сьогодення і навіть майбутнього. Тому, регулюючи актуальне сьогодення та передбачуване майбутнє, удосконалюючи соціально-психологічні, організаційні й матеріальні умови, орієнтуючи працівника на перспективи успішного самоствердження та саморозвитку, створюються сприятливі умови для професійного й особистісного росту (Medvediev, 2015, р. 53-61).

Цінність та унікальність особистості не відкидають, а передбачають наявність її особливої структури (Maksymenko, 2009, р. 3-13).

Наголосимо, що уявлення про особистість та її структуру в сучасній психології доволі різноманітні та суперечливі. Це пов'язане з тим, що категорія «структура» – це сукупність стійких зв'язків між різноманітними всіма складовими, що забезпечують її цілісність і самототожність. Тому уявлення про структуру передбачає розгляд особистості як складної системи, конфігурація і характер зв'язків усередині системи якої та становлять структуру, яка стабільна за змін системи (Aleksandrov, 2014, p. 58-66).

Різноріччя психологічних структур особистості широко представлене в історії іноземної психології різними напрямками й теоріями: психоаналітичною З. Фрейда; аналітичною К. Юнга, соціально-психологічною А. Адлера, «векторною» («теорія поля») К. Левина, конституційно-психологічною В. Шелдона і Е. Кречмера, факторно-аналітичною Г. Айзенка і Р. Кеттелла, поведінковою теорією Скінера тощо.

Основні радянські психологічні школи особистості представлені концепціями С. Л. Рубінштейна, Л. С. Виготського і О. М. Леонтьєва, Б. Г. Ананьєва, В. М. Мясіщева, Д. Н. Узнадзе, Б. М. Теплова і В. Д. Небіліцина, В. С. Мерліна, Л. І. Божович, К. К. Платонова, О. Асмолова та ін.

Однією з найусталеніших у психології є структура особистості, розроблена О. Г. Ковальовим (Kovalev, 1965). Саме її наводять у більшості підручників із загальної психології; на ній ґрунтується низка теоретичних й емпіричних досліджень із психології особистості; до неї адаптують усі особистісні властивості та на її підставі класифікують методичний апарат вивчення особистості (Khokhlina, 2016, p. 20-31).

Аналізуючи структуру особистості, О. Г. Ковальов зауважує, що вона складна, багатогранна й динамічна. Усі її компоненти взаємопов'язані та взаємозумовлені. З розвитком особистості відбуваються і зміни в її структурі. Водночас структура кожної особистості порівняно стійка. Вона містить типові для індивіда системи властивостей, що характеризують його як людину, від якої можна очікувати в тих або інших ситуаціях життя певних учинків і дій. (Kovalev, 1965). Психологічний зміст саме цієї структури буде покладено в основу нашого емпіричного дослідження, тому, розпочинаючи розгляд особистості поліцейського, зосередимось на базових її структурних компонентах.

На його думку, відволікаючись від індивідуальних особливостей психічного складу, можна визначити типову структуру особистості. З психічних процесів на тлі станів формуються властивості особистості (стійкі утворення, що забезпечують певний якісно-кількісний рівень психічної діяльності та поведінки, типовий для індивіда). У процесі діяльності властивості

певним чином пов'язуються одна з одною відповідно до вимог діяльності, утворюючи складні структури, до яких належать *темперамент* (система природних властивостей), *спрямованість* (система потреб, інтересів й ідеалів), *здібності* (комплекс інтелектуальних, вольових та емоційних властивостей), *характер* (синтез ставлень і способів поведінки) (Kovalev, 1965).

Висвітлюючи згодом питання структури особистості, дослідник виокремлює вже такі її компоненти: спрямованість, здібності, характер і система управління («Я» – власне самосвідомість) (Kovalev, 1965), а темперамент виведено за її межі.

Отже, у структурі особистості О. Г. Ковальова розглянуто такі її складові, як самосвідомість, спрямованість, здібності, характер і темперамент. Ми вважаємо, що розвиток характеру нерозривний з розвитком інших компонентів особистості, а всі складові особистості розвиваються синхронно та в найтіснішому взаємозв'язку.

Надалі ми будемо свідомо обмежувати свою задачу і розглядати та акцентувати свою увагу саме на таких структурних компонентах, як характер та темперамент особистості. Адже включаючись у розвиток характеру, властивості темпераменту змінюються, унаслідок чого одні й ті самі вихідні властивості можуть призвести до різних властивостей характеру залежно від умов життя, а також суттєво впливають на оволодіння професійною діяльністю та індивідуальний стиль діяльності особистості загалом.

Темперамент – динамічна характеристика особистості в усіх її дієвих виявах і чуттєва основа характеру. Перетворюючись у процесі формування характеру, властивості темпераменту переходять у риси характеру (Gippenreuter, 2000, p. 40-69).

Поняття «характер» вчені часто ототожнювали з такими психічними процесами і явищами, як темперамент, здібності, воля. Так, поняття темпераменту й характеру в науці тривалий час розглядалися як тотожні, а класифікація типів темпераменту індивіда за Гіппократом була однією з перших спроб пояснити відмінності в людських характерах (Yevtushenko, 2018, p. 6-9). Згодом розвиток вчення І. П. Павлова та І. М. Сеченова про умовний рефлекс обумовив необхідність розмежування понять «характер» і «темперамент» в роботах вітчизняних вчених. Так, за І. П. Павловим, «...сила нервової системи (темперамент) – вроджена властивість, характер (форма поведінки) багато в чому складається з набутих навичок» (Pavlov, 1954, p. 618).

Слід зазначити, що загальним для характеру і темпераменту є залежність від фізіологічних особливостей людини, і, перш за все, від типу нервової системи. Формування характеру істотно залежить від властивостей темпераменту, однак темперамент не визначає характер, адже у людей з однаковими властивостями

темпераменту може бути абсолютно різний характер (Yevtushenko, 2018, p. 6-9).

Формування характеру індивіда також тісно пов'язано з волею. Тому в роботах радянських психологів волю часто називають «стрижнем» характеру, а у випадку слабого розвитку волі говорять про слабохарактерність людини загалом. Проте зведення характеру тільки до вольового компонента є неправомірним, тому що, крім вольових рис, у структурі характеру наявні також моральні, емоційні та інтелектуальні якості (Yevtushenko, 2018, p. 6-9).

На думку Н. Д. Левітова, характер – це «індивідуальні яскраво виражені та якісно своєрідні психологічні риси людини, які впливають на її діяльність і вчинки» (Levitov, 1969, p. 18).

Згідно з позицією С. Д. Максименка та В. О. Соловієнка, «...характер – це сукупність стійких індивідуально-психологічних властивостей людини, які виявляються в її діяльності та суспільній поведінці, у ставленні до колективу, до інших людей, праці, навколишньої дійсності та самої себе» (Maksymenko, 2000, p. 241).

Характер – психічна властивість особистості, яку складає сукупність відносно сталих її рис, у яких відображається ставлення до навколишнього світу та які визначають стиль її поведінки з людьми в типових умовах (Khokhlina, 2014).

Характер людини не є природженою її властивістю і не визначається її фізичною організацією, він формується в процесі її індивідуального життя під провідним впливом його суспільних умов. У цій взаємодії ми повинні враховувати дві сторони: по-перше, характер впливу обставин життя на особистість, і, по-друге, активність самої особистості, яка діє на обставини з метою підпорядкування їх своїм потребам та інтересам (Kostiuk, 1968, p. 558-563).

Формування характеру особистості проходить довгий шлях. Воно пов'язане з формуванням її розуму, почуттів, волі й інших властивостей. Характер викарбовується в процесі активної діяльності людини, а з усіх видів діяльності людини вирішальне значення у формуванні характеру має її діяльність. У процесі праці формується самостійність особистості, стійкість характеру, скромність, сумлінність, організованість та ініціативність, тобто всі ті якості, які забезпечують людині можливість подолання труднощів і перешкод на життєвому шляху й досягнення високих показників у виробничій, суспільно корисній праці. Можна впевнено сказати, що школа праці є вищою школою формування характеру особистості (Kostiuk, 1968, p. 558-563).

Оскільки людина – істота суспільна, її особисте щастя теж залежить від цієї діяльності (Kon, 1967, p. 166). Саме тому неможливо

уникнути впливу професійних ролей на особистісні якості людини, адже представників деяких професій можна легко впізнати, навіть не знаючи їх роду занять, за манерою поведінки, спілкування і стилем мислення (Kon, 1967, p. 24). Тому, коли ми помічаємо у людей певної професії деякі загальні індивідуально-психологічні риси, завжди постає питання: чи обумовлена ця специфіка впливом професійної діяльності або навпаки, люди, що наділені певними якостями характеру, обирають собі відповідну професію, яка посилює і закріплює ці риси? (Kon, 1967, p. 33).

Психологічна специфіка діяльності поліцейського пов'язана із дією таких екстримальних чинників, як небезпека і надзвичайний динамізм розвитку подій; дефіцит часу та інформації; невизначеність можливих варіантів зміни обстановки; необхідність негайного вирішення завдань, що вимагають нестандартного, творчого підходу; висока відповідальність за наслідки прийнятих рішень. Не слід також забувати, що на поліцію покладаються повноваження силового врегулювання найбільш небезпечних антисоціальних виявів порушення публічного порядку шляхом застосування різних засобів примусу, в тому числі фізичної сили, спеціальних технічних засобів і спеціальної техніки (Borets, 2017, p. 22-27).

Їх професійну діяльність супроводжує низка негативних чинників, а саме: значні фізичні й психічні навантаження, необхідність координації різних за змістом видів діяльності; порушення регламентованого режиму праці та відпочинку; порушення режиму харчування; часті стресові та конфліктні ситуації; необхідність професійних контактів із небезпечною та соціально занедбаною категорією правопорушників, вороже ставлення до себе, ризик зараження небезпечними захворюваннями (Barko, 2019, p. 22-40).

Аналіз структури особистості правоохоронця необхідно здійснювати на загальних психологічних засадах детермінізму у річизі особистісного підходу, з урахуванням специфіки правоохоронної діяльності. Сам детермінізм передбачає два аспекти (Aleksandrov, 2014, p. 83).

1. Роль психологічних якостей (підструктура характеру).

2. Вплив умов діяльності на подальші трансформації особистості.

Коли йдеться про структуру особистості поліцейського, слід відштовхуватися не просто від загальних типових структурних компонентів, а й від конкретних рис, які визначають спершу задатки потенційної готовності до служби, а надалі й формування професійно значущих якостей (Aleksandrov, 2014, p. 58-66). Таким чином, ми виходимо до питання професійно значущих якостей у структурі особистості поліцейського.

Риси характеру – це ті суттєві властивості людини, з яких з певною логікою і внутрішньою послідовністю випливає певна лінія та стратегія поведінки. Тому шлях до формування характеру особистості лежить через призму формування належних мотивів поведінки й спрямованих на їх закріплення вчинків (Girpenreuter, 2000, p. 40-69).

Для того щоб рису особистості можна було розглядати як рису характеру, вона повинна бути не тільки чітко виражена, а й більш міцно пов'язана з низкою інших рис характеру і, головне, закономірно та систематично виявлятися не в одній, а в різних видах діяльності особистості (Platonov, 1972).

Останнім часом дедалі більше актуалізуються дослідження окремих напрямів психологічного забезпечення правоохоронної діяльності на основі вивчення особистісних особливостей працівника та його професійно значущих якостей, про що свідчать розробки А. І. Жарова, В. О. Криволапчука, Д. О. Ніколенка, С. Б. Олексієнка, О. І. Тищенко та ін. (Aleksandrov, 2014, p. 60).

Важливою складовою якісного кадрового забезпечення підрозділів Національної поліції України кваліфікованим персоналом є добір на основі об'єктивного оцінювання наявності необхідних компетенцій та належних професійно важливих якостей (як ділових, так і морально-особистісних) (Ostapovych et al., 2018).

Професіограма є описом особливостей певної професії, де розкривається зміст трудової діяльності, а також вимоги, які пред'являються до працівника. Головною частиною професіограми є психограма, що включає повний опис власне психологічних характеристик та професійно важливих особистісних якостей спеціаліста (Ostapovych et al., 2018).

Розглядаючи проблеми конкретизованих психологічних характеристик особистості правоохоронця, слід сказати, що в сучасній спеціальній та загальній літературі пропонується широкий спектр переліків професійно значущих якостей. Таке розмаїття визначається принциповим підходом авторів при визначенні провідних значущих рис особистості.

Так, у структурі особистості правоохоронця Сундієв І. Ю. та Шульц В. К. до провідних рис відносять (Sudniev, & Shults, 1986, p. 221-230):

- 1) сталість світоглядних структур;
- 2) розвинені комунікативні здібності, вміння та навички встановлення психологічного контакту;
- 3) здатність до логічного мислення.

Своєю чергою О. М. Столяренко серед професійно значущих психологічних якостей правоохоронця виділяє спрямованість на людей; емоційно-вольову та професійно-психологічну

стійкість; високий ступінь розвитку пізнавальної сфери (уваги, пам'яті, спостережливості, уяви, інтуїції), а також професійний артистизм, гнучкість і здатність до рольової поведінки (Stoliarenko, 2001).

Усебічне глибоке професіографічне вивчення різних видів поліцейської діяльності (слідчого, оперуповноваженого карного розшуку (кримінальної поліції), дільничного офіцера поліції) є необхідною передумовою розв'язання проблем, пов'язаних з ефективністю використання кадрового потенціалу, оптимізацією процесів добору, підготовки та перепідготовки кадрів тощо.

Успішне оволодіння професією *слідчого* та ефективність подальшої діяльності значною мірою залежать від ступеня сформованості головних професійно важливих якостей, що визначається такими ознаками (Ostapovych et al., 2018): сформованість властивостей темпераменту (ергічності, темпу, пластичності); сформованість характерологічних рис (висока активність, тривала працездатність, стресостійкість, врівноваженість, екстравертованість, оптимістичність, адекватність, самоконтроль, відповідальність, самостійність, упевненість, наполегливість тощо); тип нервової системи середньої сили, високий рівень її лабільності; сформованість емоційно-вольових якостей (здатність долати труднощі, брати на себе відповідальність, емоційна стійкість у стресових ситуаціях).

Опанування професії *оперуповноваженого карного розшуку* (кримінальної поліції) значною мірою залежить від ступеня сформованості головних професійно важливих якостей, що визначається такими ознаками, як (Ostapovych et al., 2018): сильний або середньо-сильний тип нервової системи, високий або середній рівень її лабільності; сформованість властивостей темпераменту (темпу, ергічності, пластичності); сформованість характерологічних рис (спонтанність, сміливість, екстравертованість, упевненість, оптимізм, наполегливість, самоконтроль, адекватна самооцінка тощо); сформованість емоційно-вольових якостей (здатність долати труднощі, брати на себе відповідальність, емоційна стійкість у стресових ситуаціях).

Ефективність подальшої діяльності *дільничного офіцера поліції* також залежить від ступеня сформованості головних професійно важливих якостей, а саме (Ostapovych et al., 2018): середньо-сильний тип нервової системи, високий або середній рівень її лабільності; сформованість характерологічних рис (спонтанність, сміливість, екстравертованість, упевненість, оптимізм, наполегливість, самоконтроль тощо); сформованість властивостей темпераменту (темпу, ергічності, пластичності); сформованість емоційно-

вольових якостей (здатність долати труднощі, брати на себе відповідальність, емоційна стійкість у стресових ситуаціях).

У ракурсі розгляду такої складної та психологічно насиченої діяльності, якою є правоохоронна діяльність, спеціально професійно важливою якістю правоохоронця є психологічна стійкість. На відміну від інших якостей, що належать до певного структурного компонента особистості, стійкість є складною інтегральною якістю, яка виявляється внаслідок взаємодії окремих якостей і компонентів особистості (Medvediev 2015, p. 53-61).

Отже, у сучасних умовах від працівників Національної поліції України вимагають психологічні та професійно важливі особистісні якості, які суттєво впливають на оволодіння професійною діяльністю та індивідуальний стиль діяльності особистості загалом, як:

I. *Емоційно-вольові якості* (емоційна стійкість у стресових ситуаціях, наполегливість, відповідальність, ініціативність, рішучість, високий рівень самоконтролю, стресостійкість, впевненість, високий рівень розвитку адаптаційних можливостей та самоконтролю, схильність до ризику та високої активності, витривалість, дисциплінованість тощо).

II. *Індивідуально-характерологічні якості* (екстравертованість, стеничний тип реагування, прагнення до лідерства, суперництва, домінування, самостійності в прийнятті рішень і дій, здатність до невимушеності в спілкуванні, організаційність, енергійність, професійний артистизм, гнучкість та здатність до рольової поведінки, достатній рівень розвитку інтуїції, комунікативність, відкритість у спілкуванні, тенденція до самореалізації та саморозвитку, спонтанність поведінки тощо).

Висновки

Теоретичний аналіз наявних у психології підходів до розуміння поняття «характер» особистості дає підстави для висновку, що характер – психічна властивість особистості, утворена сукупністю порівняно сталих її рис, у яких відображене ставлення до навколишнього світу та які визначають стиль її поведінки з людьми в типових умовах. Риси характеру розглянуто як властивості людини, що визначають її поведінку в типових умовах, а також є суттєвими та відносно стійкими.

Специфіка правоохоронної діяльності накладає відбиток на індивідуально-психологічні характеристики особистості поліцейського, у зв'язку з цим надзвичайно важливо, щоб поліцейські могли сформувати власну манеру діяння, яка дозволила б їм розвинути професійно важливі якості особистості. Такою манерою є індивідуальний стиль професійної діяльності, яку ми розглядаємо як важливу умову ефективної діяльності працівників Національної поліції України з урахуванням власних характерологічних особливостей.

Такі ракурси надають можливість обґрунтування та вдосконалення психодіагностичного інструментарію в процесі професійно-психологічного добору і створення узагальненої професійно-психологічної моделі особистості правоохоронців, що відкриває перспективи оптимізації організації професійно-психологічного добору кандидатів на службу в Національній поліції України, а також дає змогу запропонувати психокорекційні заходи характерологічних детермінант індивідуального стилю діяльності поліцейського в процесі професійно-психологічного супроводження.

REFERENCES

- Abulkhanova-Slavskaia, K.A. (1999). Lichnost v protsesse deiatelnosti i obshcheniia [Personality in the process of activity and communication]. *Psikhologiya lichnosti, Psychology of Personality*, 2, 305-309 [in Russian].
- Aleksandrov, D.O. (2014). Osoblyvosti doslidzhennia strukturnykh komponentiv osobystosti pratsivnyka OVS [Features of the study of structural components of the personality of a police officer] *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 1, 58-66 [in Ukrainian].
- Aleksandrov, D.O. (2014). Stanovlennia osobystosti pratsivnyka orhaniv vnutrishnikh sprav [Becoming a Person of the Internal Affairs Officer]. Kyiv: VADEKS [in Ukrainian].
- Anan'ev, B.G. (1941). *Vospitanie kharaktera shkolnika [Education character schoolboy]*. Moscow: Znanie [in Russian].
- Anan'ev, B.G. (1977). *O problemakh sovremennogo chelovekoznanii [About the problems of modern human science]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Barko, V.I., Kryvolapchuk, V.O., & Ostapovych, V.P. (2019). Psykholoho-pravovi zasady vdoshkonalennia profesiinoho vidboru personalu Natsionalnoi politsii Ukrainy [Psychological and legal principles for improving the professional selection of the National Police of Ukraine]. *Psykholohichnyi chasopys, Psychological journal*, 1(21), 22-40. doi: <https://doi.org/10.31108/1.2019.1.21.2> [in Ukrainian].
- Borets, T.O. (2017). Psykholohichni suprovod v diialnosti pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Psychological support in the activities of law enforcement officials]. *Psykholohichni zasady zabezpechennia sluzhbovoi diialnosti*

- pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv, *Psychological bases of law enforcement service: Proceedings of the Round Table* (pp. 22-27). Kryvyi Rih [in Ukrainian].
- Brushlinskiy, A.V. (2000). *Problema subekta v psikhologicheskoy nauke [The subject's problem in psychological science]*. A.V. Brushlinskiy, M.I. Volovikova, V.N. Druzhinin (Eds.). Moscow: Akad. proekt [in Russian].
- Danilov, A.Iu. (2018). *Stili uchebnoy deiatelnosti u rabotaiushchikh i nerabotaiushchikh studentov [Styles of educational activity for working and non-working students]*. SPb. doi: <http://doi.org/10.18720/SPBPU/2/v18-4139> [in Russian].
- Gippenreyter, Iu.B. (2000). *Psikhologiya individualnykh razlichiy [Psychology of individual differences]*. Iu.B. Gippenreyter, V.Ia. Romanov (Ed.). Moscow: CheRo [in Russian].
- Iung, K. (1995). *Psikhologicheskie tipy [Psychological types]*. Moscow: Progress; Univers [in Russian].
- Khokhlina, O.P. (2014). *Metodolohichni i teoretychni osnovy psykholohii [Methodological and theoretical foundations of psychology]*. Kyiv: NAVS [in Ukrainian].
- Khokhlina, O.P. (2016). Problema struktury osobystosti u psykholohii [The problem of personality structure in psychology]. *Yurydychna psykholohiia, Legal psychology*, 2(19), 20-31. Retrieved from <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/432> [in Ukrainian].
- Kon, I.S. (1967). *Sotsiologiya lichnosti [Sociology of personality]*. Moscow: Politizdat [in Russian].
- Kostiuk, H.S. (1968). *Psykholohiia [Psychology]*. Kyiv: Radianska shk. [in Ukrainian].
- Kovalev, A.G. (1965). *Psikhologiya lichnosti [Psychology of Personality]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- Levitov, N.D. (1969). *Psikhologiya kharaktera [Psychology of character]*. Moscow: Izd-vo Z.-M. [in Russian].
- Lytvyanova, H.O. (2008). Osoblyvosti funktsionuvannia emotsiinoi sfery pratsivnykiv PPSM v umovakh profesiinoi diialnosti [Features of functioning of the emotional sphere of PPSM employees in terms of professional activity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Maksymenko, S.D., & Mul, S.A. (2009). Struktura osobystosti: teoretyko-metodolohichniy aspekt [Personality structure: theoretical and methodological aspect]. *Problemy suchasnoi psykholohii, Problems of modern psychology*, 6(1), 3-13 [in Ukrainian].
- Maksymenko, S.D., & Soloviienko, V.O. (2000). *Zahalna psykholohiia [General Psychology]*. Kyiv: Refl-Buk [in Ukrainian].
- Markova, A.K. (1996). *Psikhologiya professionalizma [Psychology of Professionalism]*. Moscow [in Russian].
- Medvediev, V.S., & Levenets, O.A. (2015). Osobystist yak katehoriia yurydychnoi psykholohii [Personality as a category of legal psychology]. *Yurydychna psykholohiia, Legal psychology*, 2(17), 53-61. Retrieved from <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/465> [in Ukrainian].
- Ostapovych, V.P., Dubova, I.O., & Barko, V.I. (et al.). (2018). *Profesiohramy za osnovnymy vydamy politseiskoi diialnosti (slidchoho, operupovnovazhenoho karnoho rozshuku (kryminalnoi politsii), dilnychnoho ofitsera politsii) [Profesograms by main types of police activity (investigator, criminal investigation officer, police officer)]*. V.O. Kryvolapchuk (Eds.). Kyiv: DNDI MVS Ukrainy [in Ukrainian].
- Pavlov, I.P. (1954). Pisma I.P. Pavlova, M.N. Shaternikovu, I.S. Chechulinu, G. Kovanko [Letters to I.P. Pavlov, M.N. Shaternikov, I.S. Chechulin, G. Kovanko]. *Fiziologicheskiiy zhurnal SSSR, Physiological Journal of the USSR*, 5(40), 618-630 [in Russian].
- Platonov, K.K. (1972). *O sisteme psikhologii [About the psychology system]*. Moscow: Mysl [in Russian].
- Shchukin, M.R. (1984). Struktura individualnogo stilia trudovoy deiatelnosti [The structure of the individual style of work]. *Voprosy psikhologii, Psychology Issues*, 6, 26-32 [in Russian].
- Stoliarenko, A.M. (2001). *Prikladnaia iuridicheskaiia psikhologiya [Applied Legal Psychology]*. A.M. Stoliarenko (Ed.). Moscow: Iuniti-Dana [in Russian].
- Sudniev, I.Iu., & Shults, V.K. (1986). Ispolzovanie kompleksa psikhologo-pedagogicheskikh metodov pri obuchenii slushateley [The use of a complex of psychological and pedagogical methods in training students]. *Pravovye i takticheskie problemy operativno-rozysknoy deiatelnosti organov vnutrennikh del, Legal and tactical problems of the operational-search activity of the internal affairs bodies*, 221-230. Moscow: Izd-vo VNII MVD SSSR [in Russian].
- Vasilev, V.L. (2009). *Iuridicheskaiia psikhologiya [Legal psychology]* (6th ed.). SPb.: Piter [in Russian].
- Yevtushenko, V.I. (2018). Poniattia indyvidualnogo stiliu profesiinoi diialnosti politseiskyykh: sutnist i zmist [The concept of individual style of professional policing: the essence and content]. *Psykholohichniy chasopys, Psychological journal*, 10(20), 129-142. doi: <https://doi.org/10.31108/1.2018.10.20.8> [in Ukrainian].
- Yevtushenko, V.I. (2018). Teoretychnyi analiz problemy kharakteru u psykholohii [Theoretical analysis of the problem of character in psychology]. *Liudyna ta sotsium: suchasni problemy vzaiemodii (psykholohichni ta pedahohichni aspekty), Man and society: contemporary problems of interaction (psychological and pedagogical aspects): Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. (Vols. 1), (pp. 6-9). Lviv: Lviv. ped. spilnota [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Абульханова-Славская К. А. Личность в процессе деятельности и общения. *Психология личности*. 1999. Т. 2. С. 305–309.
- Александров Д. О. Особливості дослідження структурних компонентів особистості працівника ОВС. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 1. С. 58–66. (Серія «Психологічна»).

- Александров Д. О. Становлення особистості працівника органів внутрішніх справ : монографія. Київ : ВАДЕКС, 2014. 307 с.
- Ананьев Б. Г. Воспитание характера школьника. М. : Знание, 1941. 82 с.
- Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. М. : Наука, 1977. 380 с.
- Барко В. І., Криволапчук В. О., Остапович В. П. Психолого-правові засади вдосконалення професійного відбору персоналу Національної поліції України. *Психологічний часопис*. 2019. № 1. Вип. 21. С. 22–40. doi: <https://doi.org/10.31108/1.2019.1.21.2>.
- Борець Т. О. Психологічний супровід в діяльності працівників правоохоронних органів. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : матеріали круглого столу (Кривий Ріг, 10 лют. 2017 р.). Кривий Ріг, 2017. С. 22–27.
- Брушлинський А. В. Проблема субъекта в психологической науке : монография / отв. ред. А. В. Брушлинский, М. И. Воловикова, В. Н. Дружинин. М. : Акад. проект, 2000. 320с.
- Данилов А. Ю. Стили учебной деятельности у работающих и неработающих студентов : вып. работа бакалавра. СПб., 2018. doi: <http://doi.org/10.18720/SPBPU/2/v18-4139>.
- Гиппенрейтер Ю. Б. Психология индивидуальных различий : учеб. пособие / ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романов. М. : ЧеРо, 2000. 776 с.
- Юнг К. Психологические типы. М. : Прогресс ; Универс, 1995. 680 с.
- Хохліна О. П. Методологічні й теоретичні основи психології : навч. посіб. Київ : НАВС, 2014. 232 с.
- Хохліна О. П. Проблема структури особистості у психології. *Юридична психологія*. 2016. № 2 (19). С. 20–31. URL: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/432>.
- Кон И. С. Социология личности. М. : Политиздат, 1967. 383 с.
- Костюк Г. С. Психологія. Київ : Радянська шк., 1968. С. 558–563.
- Ковалев А. Г. Психология личности. М. : Просвещение, 1965. 289 с.
- Левитов Н. Д. Психология характера. М. : Изд-во З.-М., 1969. 424 с.
- Литвинова Г. О. Особливості функціонування емоційної сфери працівників ППСМ в умовах професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Харків, 2008. 21 с.
- Максименко С. Д., Мул С. А. Структура особистості: теоретико-методологічний аспект. *Проблеми сучасної психології*. 2009. Вип. 6. Ч. 1. С. 3–13.
- Максименко С. Д., Соловйенко В. О. Загальна психологія. Київ : Рефл-Бук, 2000. 528 с.
- Маркова А. К. Психология профессионализма. М., 1996. 308 с.
- Медведев В. С., Левенець О. А. Особистість як категорія юридичної психології. *Юридична психологія*. 2015. № 2 (17). С. 53–61. URL: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/465>.
- Професіограми за основними видами поліцейської діяльності (слідчого, оперуповноваженого карного розшуку (кримінальної поліції), дільничного офіцера поліції) : наук.-метод. посіб. / [В. П. Остапович, І. О. Дубова, В. І. Барко та ін.]; за ред. В. О. Криволапчука. Київ : ДНДІ МВС України, 2018. 162 с.
- Павлов И. П. Письма И. П. Павлова, М. Н. Шатерникова, И. С. Чечулину, Г. Кованько. *Физиологический журнал СССР*. 1954. № 5. Т. 40. С. 618–630.
- Платонов К. К. О системе психологии. М. : Мысль, 1972. 216 с.
- Щукин М. Р. Структура индивидуального стиля трудовой деятельности. *Вопросы психологии*. 1984. № 6. С. 26–32.
- Столяренко А. М. Прикладная юридическая психология : учеб. пособие / под ред. А. М. Столяренко. М. : Юнити-Дана, 2001. 639 с.
- Судниев И. Ю., Шульц В. К. Использование комплекса психолого-педагогических методов при обучении слушателей. *Правовые и тактические проблемы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел*. М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1986. С. 221–230.
- Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник. 6-е изд. СПб. : Питер, 2009. С. 60–61.
- Євтушенко В. І. Поняття індивідуального стилю професійної діяльності поліцейських: сутність і зміст. *Психологічний часопис*. 2018. № 10. Вип. 20. С. 129–142. doi: <https://doi.org/10.31108/1.2018.10.20.8>.
- Євтушенко В. І. Теоретичний аналіз проблеми характеру у психології. *Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 21–22 верес. 2018 р.). Львів : Львів. пед. спільнота, 2018. Ч. 1. С. 6–9.

Стаття надійшла до редколегії 10.07.2019

Yevtushenko V. – Researcher of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1249-7662>

Character as a Structural Determinant of Personal Style of Police Officers' Activity

The main attention in the article is focused on the theoretical analysis of approaches already existing in psychology concerning the essence of the concept of «character». Questions are outlined regarding the meaning and formation of the character of the personality as a psychological determinant of personal style of police officers' activity. The psychological structures of the personality in domestic and foreign psychology are considered, in which the essence of the personality and its structure are understood differently by directions and theories. It is noted that personality structure developed by V. G. Kovalev is the most well-established in psychology, the psychological content of which is the basis of our study, and we also analyzed the components of this structure. The attention is focused on the specific conditions and psychological characteristics of the police officers. An attempt was made to analyze the professiographic study of various types of police activity: investigator, detective officer of the criminal investigation department (criminal police), local police officer, taking into account their main professionally important qualities. It is mentioned that law enforcement activity leaves its mark on the individual and psychological characteristics of the personality of the policeman, which significantly affects the process, the result, as well as the personal style of their professional activity. Conversely, the formation of personality to a large extent occurs in the course of professional activity and under its influence. It is indeed important and necessary to form the personal style of professional activity of police officers. As well as improving the psycho-diagnostic tools and the creation of a generalized professional psychological model of law enforcement officers, which significantly affects the importance of the process of professional psychological selection of candidates for service in the National Police of Ukraine.

Keywords: personality; character; personal qualities; professional qualities; personal style; activity of policeman.